

מכאובי התבגרות על הסיפור "שלאף שטונדה" ליהודית קציר*

ציפי בן-נור

הספר "סוגרים את הים" הוא ספר הביכורים של הסופרת הצעירה יהודית קציר. הקובץ מכיל ארבע נובלות, שהוכתרו עוד לפני כינוסן בספר בפרס "עיתון 77", בפרס אקו"ם בעילום שם ובפרס היצירה של קרן ת"א.

הסיפור "שלאף שטונדה" עוסק בתיאור תהליך ההתבגרות. הסיפור מתרחש בבית הקברות, כאשר המספרת ובן דודה נפגשים בהלווית הסב, מכאן היא חוזרת לתקופה שבה היתה בת 12 ובן דודה בן 13, שניהם בילו את חופשת הקיץ בבית הסבא וסבתא, ויחדיו גילו את חווית המין.

הסיפור פותח במשפט "פעם, כשהחופש הגדול..." ולאחר מכן בא תיאור ארוך של הדברים שקרו באותו חופש גדול. לשון התיאור מורכבת ממשפטים ארוכים מאוד היוצרים בקורא קוצר נשימה, מכניסים אותו לאוירה של משחקי ילדות ודמיונות ילדות. וכך לאורך הסיפור, המספרת חוזרת לאחור בקטעי זכרונות אל אותו חופש גדול, שבו היא בלטה עם בן דודה.

אם כן, לכאורה, לפנינו סיפור המתאר חזרה נוסטלגית של המספרת לגיל ההתבגרות, כשהיא נזכרת בגעגועים באהבה לבן דודה, ובחווית המין שהם חוו יחדיו. כותב המאמר "כמו צלם משפחתי נרגש" (3) סובר, כי אכן הסיפור מראה את עולם הבגרות והילדות מן הצד הנוסטלגי, היפה, שנעים להזכר בו. הוא אומר: כי "יש לפנינו הכל, קטעי ילדות יפים של ילדות ישראלית באמת, של סביבה אשכנזית זעיר בורגנית-חיפאית משנות השישים והשבעים והם כמו פתיחתו של עיין ערך אהבה, עדות חיה באמת".

המאמר מעמיד במרכז את החזרה אל עולם הילדות, ומדגיש את היכולת המדהימה של המספרת לקשור בין העבר להווה, ולהחיות את עולם הילדות "לא רק להזכיר את עולם הילדות, אלא להפכו למושג חי ורלוונטי, לא מחוז חפץ נוסטלגי ואבוד אלא עולם מעצב בעל ערך שאסור לבטלו". הגישה הזו שנוקט מחבר המאמר "כמו צלם משפחתי נרגש", נכונה רק ברובד הראשוני של הסיפור. רק בקריאה ראשונה של הסיפור ניתן להתרשם כי עיקרו העלאת זכרונות יפים מן העבר. אך בקריאה שניה, כשיורדים לרבדים העמוקים יותר של הסיפור, לעומקן של הדמויות וכשמנתחים

* מתוך עבודה שהוכנה בהדרכת ד"ר חגית הלפרין

את הסיטואציות השונות והמוטיבים בסיפור, התמונה המתקבלת אינה כה ורודה. כלומר, מתחת לזכרונות הילדות היפים מסתתרים גילויים עכורים, ותהליך ההתבגרות, המלווה בגילויי חדות המין ותחושת האהבה התמימה, טומן בחובו תוצאות הרות אסון. את הגישה הזו של תיאור תהליך ההתבגרות כניפוץ אשליות נוקט יוסף אורן במאמרו *מכאובי התבגרות* (1) הוא מתייחס במאמרו לכל ארבעת סיפורי הקובץ "סוגרים את הים" וטוען כי סיפורי הקובץ מנתקים את ההתבגרות מגיל כלשהו ובוחנים אותה כמהפכה במושגיו של האדם, כמעבר מהתייחסות נאיבית ואשלייתית אל החיים, לקליטה שלימה ומציאותית יותר שלהם בהשפעת ההתנסות בחיים.

בכל הסיפורים מוצגת ההתבגרות "כאסון שנזקיו אינם גלויים כלפי חוץ, אך צלקותיו הן נפשיות". "ההתבגרות היא החשפות לממשות האכזרית ולכוחות ההרסניים השולטים בה". ארבע העלילות השונות שבקובץ מתארות למעשה אותה השתנות, כיצד בהשפעת המפגש עם הממשות מאבדים החולמים את אחיזתם בחלום.

בסיפור "שלאף שטונדה" ניזונה המציאות הבורגנית במציאות משנות הילדות. מודגש בסיפור גודל הנזק הנפשי שההתבגרות גורמת. הנסיגות הארוכות שמבצעת גיבורת הסיפור אל תקופת ילדותה מבטאת את הסתייגותה מחייה בהווה.

הסיפור מדגיש בחריפות גדולה ביותר את משמעות המעבר מהראיה נאיבית לראיה מפוכחת בחייו של האדם. הוא מתאר את המאורעות שהקיא את גיבורי הסיפור בבת אחת מעולם שכולו חום ואומנה לעולם מזוהם ודוחה. תחושת ניפוץ האשליה באה לידי ביטוי לאורך כל הסיפור, ובכל מרכיביו: במבנה הסיפור, בדמויות, במערכות היחסים ביניהן ובמוטיבים השונים. התמונה המתקבלת לאחר ניתוח כל מרכיבי הסיפור, היא תחושה של *מכאובי התבגרות*.

הדמויות בסיפור

דמות המספרת

הדמות המרכזית בסיפור "שלאף שטונדה" היא דמותה של המספרת, שדרך עיניה מועבר לקורא מהלך הסיפור. המספרת נעה לאורך כל הסיפור מקוטב לקוטב: ישנם שני צירי זמן בסיפור: פעם ועכשיו "פעם כשהחופש הגדול התמתח כל הקייץ והיה לו טעם של חול וריח של ענבים..." (עמ' 11). "עכשיו התאספנו כאן כמו קרובי משפחה עצובים לפרידה..." (עמ' 12). המספרת נעה הלך וחזור על צירי הזמן הללו ללא סדר כרונולוגי, היא נותנת לזכרונות לשאת אותה לאחור, חזרה לעולם הילדות, אבל רק קרעי זכרונות נמשים מתוכי קשורים זה בזה בזנבם, כמו מטפחות צבעוניות מכיסו של הקוסם ההונגרי בקרקס" (עמ' 20).

כמו המטפחות הצבעוניות כך גם הזכרונות נקשרים זה לשני ללא סדר, זיכרון רודף זיכרון, והזיכרון חי במוחה על כל צבעיו, ריחותיו ומראותיו. ישנה הרגשה, שהיא ממש חווה את חווית הילדות שוב, ותחושת המעבר לעולם הילדות באה לידי ביטוי בסגנון הדיבור. סגנון הדיבור הוא של ילדה. היא משתמשת במשפטים ארוכים שהקורא "רץ" בהם חסר נשימה. התיאורים פותחים במילה "פעם" כמו פתיחה של סיפורי אגדות. אין כמעט נקודות בתיאורים מימי הילדות: העמוד הראשון בתיאור פותח במילה "פעם" ואז בא תיאור ארוך, ורק אחרי 17 שורות, בסוף התיאור באה נקודה. בתוך

התיאור עצמו יש שימוש רב בפסיקים ללא כל נקודה. המספרת מחייה את עולם הילדות, כך שניתן לחשוב, שהוא מתרחש ממש לנגד עינינו.

למרות שהמספרת היא דמות מרכזית בסיפור, אין כל אפיון חיצוני שלה, לא כילדה ולא כבוגרת. לא ידוע לנו כיצד היא נראית, מה שמה, ואף גילה לא נמסר, אלא שניתן לשער, שהיא בגילו של בן דודה, בערך בת 12.

אך כיון שהמספרת מתארת בסיפור את מעשיה, את סביבתה, את האנשים, שבהם היא פוגשת, ואת הרגשותיה ותחושותיה בפרטי פרטים, נדמה לקורא, שהוא מכיר את המספרת מלפני ומלפנים. בעזרת תיאורים אלו מקבל הקורא מידע רב על אישיות המספרת ופנימיותה, ותיאור של מראה החיצוני אינו חשוב כלל להכרת דמותה של המספרת הן כילדה והן כבוגרת. הקורא יודע מספיק פרטים על המספרת עד כי הוא יכול ליצור בדמיונו את דמותה. מן התיאורים הללו של המספרת נוצר הרושם, כי המספרת היא ילדה פעלתנית, בעלת דמיון מפותח מאד, ילדה ששום פרט לא נעלם מעיניה "עיני המרגלת שלי קופאות על בטנה המתעגלת..." (עמ' 12). היא ילדה בעלת תושיה, יש לה פתרונות לכל מיני בעיות "פתאום בא לי רעיון, קמתי ורצתי למטבח פתחתי את המגירה שמצד הכיור... והוצאתי כמה שקיות נילון... וחזרתי בריצה ונתתי לך ואמרתי, קח, תעשה באלה ותקבור אותם באדמה" (עמ' 22).

היא פתוחה לחוויות, גותנת לדברים שיקרו לה, אוהבת לנסות דברים חדשים ולא לסגת מפניהם, וכן היא בעלת תחושות ורגשות עזים. הקורא בונה את דמותה של המספרת ואישיותה מתוך התיאורים בסיפור.

דמותו של שאול

לצידה של המספרת פועלת דמות מרכזית נוספת, וזהו שאול בן דודה. על שאול ידועים יותר פרטים מפיה של המספרת. ידוע לנו שמו, ידוע לנו גילו (הוא בן 13) וכן מתואר לנו תיאורו החיצוני "והסתכלת מסביב בעיניים מכווצות כשני סדקים ירוקים מתחת לתלתלים הבהירים והפרועים...". ניתן להתרשם מתיאור זה של המספרת כי שאול הוא ילד יפה. בתחילת הסיפור בשני התיאורים הראשונים, המספרת מכנה אותה ואת שאול בגוף ראשון רבים, אין לדעת בתחילת הסיפור באלו דמויות ובכמה מהן מדובר, המספרת ושאלו הם גוף אחד, אין הפרדה ביניהם, כל דבר הם עושים יחד "ברגע שיצאנו מהחדר והצצנו דרך חור המנעול..." (עמ' 11).

לאחר שהמספרת מתארת את הפגישה שלה עם שאול (אולי) בתחנת הרכבת (עמ' 14), היא מתחילה לכנות את שאול בגוף שני, "רק הסתכלתי מרחוק איך אתה עובר בין כסאות נינוח..." (עמ' 15). והפניה בגוף שני יוצרת תחושה של אינטימיות, ניתן לחוש את תחושת הקירבה ביניהם. בתיאורים הראשונים, כשהמספרת מתארת את המשחקים, שבהם היא ושאלו היו משחקים, נראה, כי מדובר בשני ילדים הנהנים להשתובב ולהשתולל ביחד. את הרמז הראשון לכך, שמערכת היחסים ביניהם אינה כה פשוטנית, אנו מקבלים, כשהמספרת מתארת את הפגישה שלה עם שאול בתחנת הרכבת ואת תחושתה, כשהיא רואה אותו "ואני הרגשתי שוב את הכאב הזה בין הגרון לבטן, שלפת את נשמתו בכל פעם, שראיתי אותך וגם כשחשבת עליך" (עמ' 14). התאור הזה של הרגשת המספרת הוא חד ומתאר בברור מה היא מרגישה כלפי שאול, ובמקום זה מערכת היחסים ביניהם מקבלת מימד נוסף, מימד אירוטי, מיני. אולם עדין שוררת התמימות הילדותית, ומה שממלא עדיין

את עולמם הוא עולם הדמיון, המשחקים וההתחזויות "ומתחנו חוט חזק בין שני אורנים וניסינו ללכת עליו בשווי משקל כמו הליצן שהוא שראינו פעם..." (עמ' 12).

בהדרגה המתח המיני ביניהם גובר ותוך כדי משחק בעלית הגג ב"אנה ופטר" (מתוך הספר "יומנה של אנה פרנק") נוצר קשר של מגע ביניהם, הם כותבים אחד לשני מילים על הגב. זה מתחיל במילים תמימות כמו שמות של פרחים וחיות ולאחר מכן, כשתחושת הקרבה גוברת והם מורידים את חולצותיהם, הם כותבים מילים "שאף פעם לא העזנו להגיד..." (עמ' 18) כמו שדיים וכו', ותוך כדי משחק המספרת מתחילה לגלות את המיניות שבה. "הרגשתי איך בוערים פני ואיך הפטמות שלי, שרק התחילו לצמוח מתקשות לתוך הקליפה" (עמ' 18) עצם המשחק באנה ופטר הוא טעון, כיון שבין אני ופטר היו יחסי אהבה, וזה מעצים את תחושת הארוטיות בין שאול למספרת.

תחושת המיניות והארוטיות בסיפור גוברת כשאולי מספר לבת זודתו על כך שהוא מרגיש צורך עצום לאונן, אך מיניות זו מעורבת בתום ילדותי כי אולי לא מבין את פשר התופעה הזו שמתרחשת אצלו, והוא חושש בפחד ילדותי כי כתוצאה מכך נשים רבות יכולות להיכנס להריון דרך המים, שבהם הוא שוטף את ידיו "אתה מודאג כי בכיתה הסבירו לכם שנשים נכנסות מזה להריון, וכשאתה שוטף ידיים זה זורם בצניורות הביוב..." (עמ' 21). ואז המספרת מוצאת פתרון לבעיה בכך שהוא יעשה זאת בשקיות ניילון ויקבור אותן באדמה. גם המספרת וגם אולי הנמצאים בגיל ההתבגרות לא מבינים מה מתרחש אצלם, הם חשים כל מיני תחושות מוזרות, שאף פעם לא חשו, תחושות אלו נעימות להם, והם סקרנים לטעום עוד, לגלות עוד. הגילוי המיני מתרחש בשעת ה"שלאף שטונדה". כשסבא וסבתא הולכים לנוח את מנוחת הצהריים שלהם, אולי והמספרת נוהגים לעלות לעלית הגג, שהיה מקום המשחקים שלהם ושם הם מעבירים את מנוחת הצהריים בכל מיני משחקים ופעילויות, ובאחד מה"שלאף שטונדה" ישנו תאור של אוננות הדדית בין המספרת לבן דודה, המספרת מתארת את האקט המיני ביניהם בפרטי פרטים "ובאת אלי מאחורי הגב, וכתבת לי עליו לאט מילה אחר מילה, אני-נורא-אוהב-אותך, וחבקת אותי בכוח..." (עמ' 22,23) באקט הזה הם מגלים את חווית המין "לשוונותינו מתנגשות, מקיפות והודפות..." (עמ' 23).

ברור כי האקט הזה, נתפס בעיניהם כתמים. וכמשקף את האהבה שלהם זה כלפי זה. אין הם מרגישים רגשות אשם לאחר מכן, להיפך, הם חשים כי חוו חוויה נפלאה, והקשר מתחזק ומתעצם "ואני הצצתי במראה המוזהבת בכניסה. עיני ברקו בתוכה כמו ספלים של שמיים..." (עמ' 24) "בלילה ההוא לא יכולתי להרדם מרוב געגועים אליך..." (עמ' 22). הענין נתפס בעיניהם כמשחק. אמנם כמשחק מיוחד ומופלא, אך עדיין כמשחק, משחק של מגעים חפים מכל הרגשת חטא. כחיקוי למעשה המבוגרים הם מתכננים טקס, שיתן ביטוי לאהבתם, ובו הם כורתים מעין "ברית אהבה". הם נרגשים מאד לגבי הטקס, כי הם חשים שבטקס זה ניתן תוקף רשמי לרגשות האהבה הטהורים ביניהם, שטקס זה הוא טהור. ולפני עריכת הטקס הם מטהרים את עצמם מכל לכלוך "כל אחד עשה אמבטיה ארוכה ויסודית. עם חפיפת שיער וניקוי אוזניים..." (עמ' 25). את הטקס הם מתכננים לפרטי פרטים וביסודיות כמו במבצע צבאי, והם מתכננים את זמן ביצועו כשסבא וסבתא לא בבית ואין מי שיפריע להם. בחדר שלהם בעלית הגג, שם הם עורכים את הטקס, הם יוצרים אוירה כמעט של קדושה "והדלקנו את נרות הנשמה ופיזרנו אותם בחדר... אור אחד השארנו על השולחן. ושמנו לידו את ספר התנ"ך..." (עמ' 26). התיאור של הטקס הוא מפורט מאד ומרשים מאד. הם נשבעים לאהוב זה את זה לעולמים ולא להתחתן עם איש אחר או אישה אחרת. לאחר מכן הם חותמים על השבועה בדמם "לקחתי שבר זכוכית ושרטתי חזק את הבוהן שלי בכוח... סחטתי טיפת דם על האצבע וחתמתי בכתב רועד ליד שמך" (עמ' 27). האהבה ביניהם מצטיירת כאהבה חזקה מאד, כאהבה בוגרת. אולם יחד עם הבגרות שבאהבה הזו ישנה תמימות ילדותית,

בשבועה הבוגרת שלהם. הם נשבעים בקבר שחור של היטלר. וכשהילדה חותמת את שמה היא כותבת "את הכתובת המדויקת, שדירות הנשיא. הר הכרמל, חיפה, ישראל, המזרח התיכון, יבשת אסיה, כדור הארץ, מערכת השמש, הגלאקסיה, היקום". את השבועה החתומה בדם הם חוצים לשניים, וקוברים מתחת לעץ האורן, ולאחר מכן מגיע שיא הטקס, וזהו קיום האקט המיני. הם אינם חוששים מן האקט הזה, להיפך, הם מחכים שזה יקרה "וכדי שזה כבר יקרה, לחשתי בוא..." (עמ' 28). הם יודעים בדיוק לקראת מה הולכים ואין בליבם לא הרגשת פחד, לא תחושה כי המעשה שהם עושים אינו טוב, להיפך הם מרגישים כי הם מממשים אהבה טהורה "ויכולתי לשמוע את הלב שלך מתנפץ על שדי בקצב אחיד, אני-אוהב-אותך, אני-אוהב-אותך, ונמלאתי גאווה עצומה" (עמ' 28).

אולם בתיאורים הללו המתארים תהליך התבגרות יפה, פזורים סימנים המעידים על מוות. המין נולד בסימן של מוות.

שיא גילוי המין מתחיל במשחק של אולי והמספרת בעליית הגג - משחק ב"אנה ופטר", משחק ב"להרגיש מתים". משחק זה מסתיים בעונג גדול של גילוי המין. עצם המשחק ב"אנה ופטר" מעיד, כי המוות עומד מאחורי גילוי מין זה. למערכת יחסים זו אין שום עתיד והיא עתידה להתפורר לנגד עיניהם באכזריות רבה, כמו שמערכת היחסים בין "אנה ופטר" הסתיימה באכזריות רבה בשואה. ובכלל, עדויות מן השואה נמצאות במחיצתם בכל מקום. ברור שזוועות השואה ידועות להם מקריאה בספרים, מבית הספר, ומעיסוקו של סבא, המפנה ניצולי שואה קשישים לבתי הבראה. כשהילד מאונן הוא מכניס את הזרע שפלט לשקיות נילון וקובר אותם באדמה. גם זה הוא סימן למוות, לחוסר המשכיות. לא נוצר פריון, הזרע נקבר באדמה - מוות לזרע.

כשהילדים מתייחדים בעליית הגג בטקס שמסמל בעיניהם את השיא, הם מאירים את החדר בנרות נשמה - סמל מובהק למוות. כאשר הם נשבעים לאהוב זה את זה לנצח הם גוזרים את מילות השבועה מספר התנ"ך ומדביקים אותם על דף. עצם הגזירה מספר התנ"ך מעידה על תחושת התפוררות הקדוש, התמים. ולאחר מכן הם חוצים את השבועה לחצי-התפוררות השבועה, השבועה לא נשאת שלמה.

התכנית המקורית שלהם היתה שכל אחד מהם יחזיק בחצי מן השבועה, ואז ישנו סיכוי שבאחד הימים השבועה תתאחד, אולם סיכוי זה נקבר כשהם חורגים מן התכנית ומחליטים לקבור את השבועה מתחת לעץ האורן, והקבורה הזו היא סמל לקבורת האהבה התמימה והטהורה שלהם. הם קוברים את תמימותם ונחשפים לממשות האכזרית. "...חפרנו בידיים בור עמוק ליד הגזע והטמנו בו את החבילה שלנו, החשובה יותר מכל דבר בעולם, אבל כשכיסינו אותה באדמה והדקנו ברגליים וערמנו מעליה מחטי אורנים, נהייתי עצובה פתאום ולא ידעתי למה". (עמ' 27). הפועל "לקבור" מצוי הרבה בסיפור, והמספרת משתמשת בפועל זה לתאר הרבה מן הפעולות שלהם, ואם נראה בתחילה כי אנו עדים לתחילתו של תהליך, תהליך ההתבגרות היפה, הרי מתברר לנו כי אנו עדים לסופו של תהליך, להתפוררות התמימות, ניפוץ האשליה והחשפות לאכזריות החיים. המוות מקיף את כל פעולות החיים בפועל ממש. מערכת היחסים התמימה נשברת, שניהם מאבדים את התמימות וההגנה שהיא מעניקה מפני כיעורה של הממשות. התמימות הנאיבית מתנפצת עקב התערבותו המפריעה של הדוד אלפרד, שמפתיע אותם בשעת המעשה. תחילה צצים פחדים מתוצאות המעשה מהריון ולידת המפלצת שבה מאיים עליהם הדוד: "הצצתי לתוך האסלה, כלב זעיר, שחור, צץ בתוכה נוקשה על צידו, רגליו פשוקות, חניכיו חשופים בחיך מבהיל, והוא מביט בי בעין פקוחה מתה" (עמ' 23). עד עתה לא היו להם שום חששות מהאקט המיני ושום תחושה, שהמעשה שהם עושים אינו טוב, אולם ברגע שדוד אלפרד מתערב הוא "מזהם" את החוויה הזו,

והופך אותה לסיוט. ומכאן מתחילה ההתפוררות, הראיה הנאיבית שלהם הופכת לראיה מפוכחת. שניהם היו מוקפים כל העת בכל העדויות המזויעות, אך הימצאות העדויות במחיצתם לא פגמה באושרם, ורק לאחר התערבות הדוד, הם מתחילים לראות בראיה מפוכחת את הנעשה סביבם, ולגלות את הדברים המזויעים, עולמם נעקר, ונעלמה שמחת הילדות והעליצות הטבעית.

אפיון דמויות המשנה

ירידה לעומקן של דמויות המשנה, מראה גם כן את ההתפוררות ואת ניפוץ האשליה. בתחילה תפשו הילדים את הדמויות המקיפות אותם כדמויות משעשעות, שנחמד לבלות את הקיץ במחיצתן, אולם לאחר ה"נפילה" לאחר ההתפוררות, הם תופשים את הדמויות בנקודת מבט מפוכחת, מציאותית יותר, והם מגלים גלויים שלא היו ערים להם עד כה.

דמותה של סבתא

מתיאורה של המספרת את סבתא, ניתן להתרשם, כי היא אישה מרשימה שבאה מרקע גרמני ייקי, אישה קפדנית – "וסבתא פתחה את הדלת ובתסרוקתה המהודקת, המגולגלת בצמה על קודקודה" (עמ' 16). היא אישה שאינה מראה את רגשותיה שומרת תמיד על קור רוח וחזות מרשימה "ונקרה לכל אחד מאתנו על הלחי..." (עמ' 16). ידוע לנו מדברי המספרת, כי סבתא היא אישה חולה בסכרת. ולכן היא מתנזרת מאכילת עוגות, ולעיתים המספרת היתה עדה לכך שסבתא היתה חוטאת ו"גונבת" לעצמה פרוסה קטנה של עוגה מבלי שסבא יראה.

דבר זה נראה לא משמעותי, ובתאורה של המספרת יש נימת הומור, שסבתא המרשימה מתנהגת כילדה קטנה הגונבת לעצמה עוגה בחשאי מבלי שאיש יראה. בהמשך עדה המספרת לשיחה בין סבא וסבתא והיא שומעת את סבתא מספרת, כי היא הרגישה שאמה עומדת לידה במעיל פרווה שחור. היא ניסתה לומר לה משהו אך סבתא לא הקשיבה, ומאז היא לא רגועה. למרות הסיפור המוזר הזה, המספרת לא מנסה להבין אותו, ולמחרת נדמה לה שהיא רק חלמה על השיחה הזו. המספרת עדיין סגורה בעולמה הילדותי התמים המגן עליה. לאחר ההתפוררות של תמימותם, כשדוד אלפרד מגלה אותם, המספרת מתחילה לראות את הדברים אחרת. ישנו תיאור של המספרת לקראת סוף הסיפור על כך שבילילה לאחר שדוד אלפרד הלך היא התעוררה לקול שיעול וחריקת צחוק נורא של סבתא. הפעם המספרת קמה ממיטתה וניגשת לחדרם של סבא וסבתא והמחזה שנגלה לעיניה הוא מזויע, "קמתי וראיתי אותה יושבת ליד השולחן, בשיער ארוך פרוע וכתונת לילה, ופה מגועל במיץ דובדבנים ושוקולד, סכין קפוץ באגרופה... וסבא נאחז בה בכוח ובכה, אל תשאירי אותי לבד מינה... אני לא יכול לבד" המספרת מזדעזעת מן המחזה הזה, היא חשה כי משהו מאיים קורה, היא מגלה את החולניות בדמותה של סבתא, שאוכלת באופן כפייתי כמעט עד מוות. דמותה המרשימה של סבתא מתפוררת לנגד עיניה.

דוד אלפרד

דוד אלפרד הצטייר בעיני הילדים כדמות מוזרה אך משעשעת. "ודוד אלפרד היה מתיישב ונאנח, ומקנח את אפו האדמדם כתות שדה בממחטה מקומטת ששלף מהכיס השמאלי של הז'קט..." (עמ' 19). הם היו נהנים לשבת משני צידי כורסתו להקשיב לשירתו ולהאזין לסיפוריו על ימי נעוריו.

ועל המקומות שבהם הוא חי, הסיפורים היו מרתקים את הילדים, ודוד אלפרד נהג עמם בחיבה "והיה מחבק את מותנינו... ואז ליטף לך את השיער... ואמר גם אתה תהיה פעם צייר והחליק על גבך... ואמר, או סופר, והשעיין את ידו הקטנה והלבנה על רגליו בג'ינס הקצרים... והמשיך לפרוט באצבעותיו על הירך הערומה החלקה שלך כאילו נגן על פסנתר ולי לא אמר שום דבר." (עמ' 19). המספרת כילדה רואה את הדברים, אך אין היא מבינה את משמעותם, בתיאור הזה ישנם סימנים לנטיות הומוסקסואליות של הדוד. אך כיון שהמספרת מתארת את הדברים בראיה הנאיבית שלה, אין היא רואה ואין היא מבינה זאת, אך הקורא יכול לשער שהדוד אלפרד הוא בעל נטיות כאלו. לאחר שדוד אלפרד תופס את שניהם בשעת מעשה, הוא עושה איתם עסקה, הוא אומר שהוא מוכן לא לספר לאיש, בתנאי שאולי ייפגש איתו. גם במקום זה אולי והמספרת אינם יורדים למשמעות העסקה, ולכך שבעצם זוהי סחיטה. אומנם המספרת שואלת למה רק הוא? כדי להגן עליו, אולם אין היא יודעת מפני מה להגן, היא חושבת באופן ילדותי. רק לאחר הפגישה של דוד אלפרד עם אולי מתחוור להם העניין והם רואים את הדברים בראיה מפוכחת. אמנם לא נאמר בבירור בסיפור מה קרה בדיוק באותה פגישה, אך מתגובתו של הנער ניתן להבין מה קרה. עתה מובנים להם מעשיו של דוד אלפרד שבעבר שיעשע את שניהם וזהו עוד גילוי המעכיר את עולמם הטהור. הם מחליטים להרוג אותו. הם מכינים תמיסה עשויה מאבקת שבלולים טחונים באבן ושתי נמלים מעוכות... (עמ' 30). אותה הם מערבבים בתה שלו, וברור להם שאם הוא ישתה את התמיסה הזו הוא ימות. לקורא ברור, כי תמיסה שכזו לא הורגת, אולם הם, בתום הילדותי שלהם, בטוחים כי התמיסה הזו חזקה דיה להרוג את דוד אלפרד. עצם המעשה הוא מזויע, כי שני הילדים הללו, שעד עתה עסקו במשחקי ילדות בהשתובבויות, בגילוי חדוות המין, שחיו בעולם תמים וטהור משלהם, פתאום נחשפו לעולם האכזר והופכים להיות חלק ממנו. הופעתם המרושלת של שני הקברנים המטפלים בקבורת הגופה של הדוד בעת ההלוויה ממחישה את סטייתו המינית של דודם "אחוריו השחורים השמנים של המלאך הראשון... מול הרוכסן הפתוח של המלאך השני" (עמ' 34).

מישה

מישה הוא הנהג במשרד של סבא, הוא נוהג לקחת את המספרת ואת אולי לחופשה בבית הסב. מישה מצטייר כדמות חביבה ומשעשעת, שנחמד לילדים להיות במחיצתה ולשמוע את סיפוריו. המספרת אהבה לשמוע אותו מספר את הסיפור איך הוא ניגן לפני מלך יוגוסלביה, ומישה היה מספר בפרוטרוט שוב ושוב את אותו סיפור מופלא. לאחר התפוררות התמימות, לאחר גילוי המעשה ע"י דוד אלפרד, מבקשת המספרת "ממישה לספר לנו שוב איך ניגן לפני מלך יוגוסלביה כי ידעתי כמה הוא אוהב לספר..." (עמ' 32). ואז באה התפוררות נוספת "הוא שתק רגע, ופתאום אמר בשקט לא אני נגנתי לפני המלך... זה היה ילד אחר, גם לו קראו מישה..." (עמ' 32). גם במקרה זה מתחוור לילדים כי המיתוס הזה של מישה שכה הרשים אותם, מתנפץ כבועת סבון. ואת המישה ההוא הרג היטלר, שוב ענן השואה המאיים מרחף מעליהם. בשואה נהרגו כל משפחתו של מישה הנהג ורק הוא נותר, ניצול יחידי, נושא עימו את צלקות השואה. מסתבר כי כשמסירים את המעטה החיצוני החביב והמשעשע העוטף את דמויות המשנה מתגלה כיעור, צלקות, טרגדיות וזוועה, ובכל הדמויות הללו מצוי המוות. ניתן לראות כיצד האשליות מתנפצות בזו אחר זו, והלבנה האחרונה בחומת הילדות שנשברת, היא בהלווית הסב. בדמותו של הסב לא נמצא כל דופי, הוא מצטייר כאדם חביב, בגיל עמידה, אוהב את נכדיו, ותדמית זו מתחזקת כשמישה אומר: "... ואחר אמר פתאום בלי שום קשר, סבא שלכם

הוא אדם מצויין, אין הרבה אנשים כמותו" (עמ' 33), אולם במותו של הסב - הדמות היחידה שהיתה ללא פגם, מתנפצת לנגד עיני המספרת האשליה האחרונה. כאן בעת הלוויה באה ההתפוררות המלאה, כשהיא מגלה כי בן דודה האהוב, הוא נשוי ועומד להיות אב, ולעולם הוא לא יהיה שלה.

משמעות השם "שלאף שטונדה" ברבדים העמוקים של הסיפור.

"שלאף שטונדה" הוא מושג "ייקי" ופירושו שעת השינה בצהריים. ברובד הראשוני השם "שלאף שטונדה", מלמד אותנו על הרקע הייקי-גרמני של אותה משפחה, של סבא וסבתא, כשהשם הזה מתקשר למושגים אחרים שמקורם באותו רקע גרמני כמו שווארצוואלד, קירש-טורט, או זאכר-טורט, או אפפל-טורדל, שהם שמות של עוגות שסבתא נהגה לאפות. גם המספרת עושה את הקישור הזה "וסבתא פתחה את הדלת... ונקרה לכל אחד מאיתנו על הלחי, ואמרה, עכשיו, שלאף שטונדה, שנשמעה לי תמיד כמו שם של עוגה כמו... זאכר-טורט... שהיתה אופה, כי הזכירו לה את הבית בחוץ לארץ, ואת בתי הקפה המהבילים..." (עמ' 17).

ה"שלאף שטונדה", העוגות ובתי הקפה הם חלק מתרבות שממנה באים סבא וסבתא, וסבתא מתגעגעת לאותה תרבות, לאותו הווי חיים, והיא מנסה לקיים את אותו הווי בחיים החדשים בארץ. בשעת ה"שלאף שטונדה", כשסבא וסבתא הלכו לישון את שנת הצהריים שלהם, המספרת ושאל נהגו לשחק את משחקהם השונים ולאחר מכן, כשמערכת היחסים ביניהם הפכה להיות קרובה יותר, הם נהגו, בשעת ה"שלאף שטונדה" לעלות לעלית הגג ושם הם גילו יחדיו את חדות המין. ניתן לראות שה"שלאף שטונדה" במהלך הסיפור מקבל משמעויות שונות. בתחילה, ברובד הראשוני, משמעותו היא פשוט מנוחת צהריים, בהמשך ה"שלאף שטונדה" מקבל משמעות מינית - כשסבא וסבתא הולכים לישון את מנוחת הצהריים, המספרת ובן דודה מגלים את המין בעלית הגג. וברובד העמוק ביותר המושג "שלאף שטונדה" מסמן מוות. את הקישור בין ה"שלאף שטונדה" למוות עושה המספרת מעט לפני אמצע הסיפור, לפני ההחשפות שלה ושל אולי לגילויים העכורים, לפני ההתפכחות מאשליה: "ופנינו את סבא העטוף בסדין, נחפז להחליק אל שלאף שטונדה נדחית לצד סבתא..." (עמ' 20).

בקריאה ראשונה הקישור הזה נראה לנו פשוט כדימוי למוות, ללא משמעות נוספת. אולם זהו קישור טעון, הרומז על העומד לבוא. ובקריאה שניה, לאחר שעמדנו על הגילויים המזוועים, הקישור הזה בין שנת הצהריים למוות מקבל עוצמה, ומחזק את התחושה כי המוות קיים לכל אורך הסיפור, המוות נמצא כמעט בכל מילה, וכי המין נולד בסימן של מוות. ה"שלאף שטונדה" הטומן בחובו תחושת מוות, מממש את המוות באופן לטרארי כשסבא מת, וסבתא מתה, ושניהם שקעו בשנת צהריים נצחית. וברובד הסמלי מתה תמימותם הזכה של הנער והנערה, הם התפכחו מהאשליה שבה חיו.

ביבליוגרפיה

1. אורן יוסף, "מכאובי התבגרות", מעריב, 1.6.90.
2. לן אבי, "השם הכי לוחט בשדות הספרות העברית", ידיעות, 28.3.90.
3. שם הכותב לא אותר, "כמו צלם משפחתי נרגש", הארץ, 1.6.90.